

BULGARIAN LITERARY CLASSICS AS CULTURAL MEMORY AND IDENTITY

Mimi Tosheva

University of Library Studies and Information Technologies (UNIBIT), mihaylova_m1@abv.bg

Abstract: The study of Bulgarian literary classics as a cultural memory and identity is directly related to the actual tasks of the educational practice in times of globalization, the changing borders - socio-political, psycho-social, generational, gender, religious, cultural, educational etc. exponential development of technology. Modern literature education should provide not only knowledge of historical epochs and cultural processes, skills for interpreting the texts studied, and understanding the conditional nature of artistic works, but also to support the processes of self-knowledge and the development of young people. Literature stores / "reflects" patterns and roles that are projected onto pupils' personal „screen”, shapes a picture of a world, sets patterns for identification. Literary education should be able to respond to the tense quest of the adolescent "Who am I?", instead of ignoring this demand, the work in the classes should not be limited to the reproduction of stages of the development of Bulgarian literature and values of times gone by. The individual and the community as bearers of identity are a kaleidoscopic whole organized in a dichotomous system. The man, as a projection of the world from which he is created, and of the world he builds, builds up between Chaos and Cosmos, sacred and profane, his own and alien. It encodes and decodes through its signs, images and plots its recognition. The narratives created by him design continuity in memory and traditions, identifying in a cultural-historical and territorial aspect and highlighting his otherness. Human experience and knowledge, accumulated as non-material cultural memory, are preserved by the oral mythological-sacral and folklife tradition and translated into literature as archetypal images and ideas, becoming an instrument of spiritual and social construction of adolescents. The artistic texts, using the plots, the motives and the characters, set the repertoire of patterns of behavior, predetermine the personal identities and form the moral-ethical and aesthetic criteria of the students for good and evil, beautiful and ugly, for their own and others, for measure/ normality and deviance, for rewards and sanctions, etc. This view of Bulgarian literary classics as a cultural memory and identity implies a new approach to learning.

Keywords: culture, literature, memory, identity

БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРНА КЛАСИКА КАТО КУЛТУРНА ПАМЕТ И ИДЕНТИЧНОСТ

Мими Тошева

Университет по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ),
mihaylova_m1@abv.bg

Резюме: Изследването на българската литературна класика като културна памет и идентичност е пряко свързано с актуалните задачи пред образователната практика в условията на глобализацията, на променените граници – обществено-политически, психо-социални, поколенчески, полови, религиозни, културни, образователни и др., на експоненциалното развитие на технологиите. Съвременното обучение по литература трябва да дава не само знания за историческите епохи и за културните процеси, умения за интерпретация на изучаваните текстове и разбиране на условия характер на художествените произведения, но и да подпомага процесите на себепознание и изграждане на младите хора. Литературата съхранява/ „отразява” модели и роли, които се проектират върху личностния екран на учениците, формира картина за свят, задава модели за идентификация. Обучението по литература трябва да дава възможност да се отговори на напрегнатото питане на юношата „Кой съм аз?”, вместо да се игнорира това търсене и работата в часовете да се свежда до възпроизвеждане на етапи от развитието на българската литература и ценности на чужди времена. Индивидът и общността като носители на идентичността представляват калейдоскопично цяло, организирано в дихотомна система. Човекът като проекция на света, от който е сътворен, и на света, който изгражда, изправя ръст между Хаос и Космос, сакрално и профанно, свое и чуждо. Той кодира и декодира чрез знаци, образи и сюжети своето разпознаване. Създадените от него наративи проектират непрекъснатостта в паметта и традициите, отъждествяването в културно-исторически и териториален аспект

и открояването на своето спрямо другостта. Човешкият опит и знание, натрупани като нематериална културна памет, са съхранени от устната митологично-сакрална и фолклорно-битова традиция и преминават в литературата като архетипни образи и идеи, превръщайки се в инструмент за духовно и социално изграждане на подрастващите. Художествените текстове посредством сюжетите, мотивите и героите задават репертоара от модели на поведение, предопределят личностните идентификации и формират нравствено-етичните и естетическите критерии у учениците за добро и зло, за красиво и грозно, за свое и чуждо, за мяра/ норма и девиантност, за награда и санкция и т.н. Тази гледна точка към българската литературна класика като културна памет и идентичност предполага и нов подход в обучението.

Ключови думи: култура, литература, памет, идентичност

1. ВЪВЕДЕНИЕ

В своята лекция „Нови форми на бунта”, изнесена в СУ „Св. Климент Охридски”, Юлия Кръстева казва, „че на нас ни е нужна *идентичност: национална, полова, езикова, културна... Тъй като идентичността е универсален антидепресант: ако не знаете вече кой сте, вие се съмнявате в себе си, постепенно ставате нищо, вие ще се угнетите, вие ще се самоубиете.*”³⁷ Новото артикулиране на научната обективна понятийност през емоциите и индивида се опитва да насмогне да отчете промените в обществото, личността и времето. А формирането на идентичност и необходимостта от нея в новото време е все по-належаща потребност на индивида, който има нужда не само от „базата данни” на Мрежата, а и от корена и хоризонта на човешкия опит и памет. Тази тенденция е формулирана от драматурга Ричард Форман, според когото съвременното човечество губи „вътрешния си репертоар на плътно културно наследство... ние рискуваме да се превърнем в „палачинкови хора” – разпрострени нашироко и тънко, свързани с огромната мрежа от информация, достижима чрез простото натискане на един клавиш.”³⁸ Липсата на дълбочина в информационното общество, занемарената памет за лична и общностна история, преситеността с данни и външни стимули, духовният ступор ни поставят в точката на бифуркация (моментът на неустойчиво равновесие преди скока към качествено изменение).

Според Фр. Фукуяма светът навлиза в период на „сблъсък на цивилизациите” и самоопределянето на хората вече няма да е идеологическо, както по времето на Студената война, а ще бъде културно. Постмодерната културна ситуация е повлияна от компресирането на социалното време. Точно това ускоряване на времето води до необходимостта от осмисляне на проблемите, свързани с културната и в частност с литературната памет. Културната идентичност все повече измества националната идентичност и все по-реално участва в конституирането на вътрешния живот на съвременните общества и индивиди.

2. ОБУЧЕНИЕТО ПО ЛИТЕРАТУРА – ОБУЧЕНИЕ В КУЛТУРНА ПАМЕТ И ИДЕНТИЧНОСТ

Културната идентичност се основава на общ културен смисъл, който се осъществява чрез кодираня и артикулиран общ език, общо знание и обща памет, обща вещно-пространствена среда. Това е онзи запас от общи ценности, опит, очаквания и тълкувания, т.е. представата за света и за обществото. Културният смисъл се акумулира, съхранява, може да се обогати и динамизира, но неговият основен топос на съществуване е в актуалното общностно пространство, чрез което се определя и прави една общност културна, автентична.

В психологически аспект идентичността е ментално-духовен, феноменологичен конструкт, който е динамичен. Личностната идентичност е вглеждане и оглеждане в търсене на „такъв статут за идеала на Аза, който да го определя напълно”³⁹. За нас идентичността е Азът като център на мрежовата система по хоризонтала и вертикала, т.е. вписан и в родово-колективното, и в актуално-личностното; Азът като начална и отправна точка в литературната комуникация. Защото изграждането на индивида не е само по праграмата/матрицата на архетипите, а е резултат от свободата и избора какъв да бъдеш. Културната идентичност на индивида е с различни точки на съотнасяне: семейна, джандър, национална, езикова, културна, етническа, религиозна, териториална, символно-ценностна и др., и всички тези измерения с различен фокус и перспектива са вградени като индивидуален опит в литературата. Т.е. литературата може

---

³⁷ Кръстева, Ю. *Нови форми на бунта*, Литературен вестник, бр. 29, 24-30.09., с. 12, 2014.

³⁸ Кар, Н. *Кара ли ни Гугъл да оглушава?*, Либерален преглед 07 юли 2010.

³⁹ Шемама, Р. *Речник по психоанализа*. Плевен, „ЕА”, с. 97, 1998.

да бъде медиатор и фасилитатор в отношенията между човека и обществото, между Аз-а и колективния дух, между личността и времето.

Според Пиер Нора „ускоряването на социалното време заплашва континуитета на форми, като нацията, общността, семейството, а несигурността и непредвидимостта на бъдещето бележи края на всякаква телеология на историята“⁴⁰. Френският историк, който изследва френската идентичност и памет, счита, че историята може да се трансформира от “традиция на паметта” в “себепознание на обществото”. В “Места на паметта” той дефинитивно определя паметта като “винаги актуално явление, връзка, изживявана в непрекъснатото настояще”, полагаща “спомена в сакралното”⁴¹.

Скелетът, конструкцията която „държи” паметта на индивида, семейството, рода, нацията, културните ареали, религиозните доктрини, поколенческата идеология и т.н., е ценностната система. В съвременните общества чрез скоростта и обхвата на информационните технологии се мултиплицират „частните прояви на паметта”, което все по-устойчиво води до „освобождение” от национална идентичност, а това от своя страна отнема от паметта нейното педагогическо предназначение - да предава ценности. В този ред на мисли френският историк П. Нора в „Места на паметта” прави извода, че “*кризата в училище го показва*”⁴². Тази криза е факт и за българското училище. Ето защо нашата образователна система, както и конкретно преподаването по български език и литература, играят ключова роля в разрешаването на наболели социални и нравствени проблеми, пред които е изправено глобалното общество – алиенация, неадекватна самооценка, личностни разстройства, липса на емпатия, агресия и нетолерантност. На общия фон от проблеми се очертава като фокус питането „Защо българинът не желае да е българин?”, или казано по паисиевски „Но поради що ти, глупави човече, се срамуваш от своя род...”. И отговорът е все там, при будителя. Да, срамът е поради непознаването на собствената същност, на корена. Липсата на памет е липса на идентичност, а отгук ни поемат следващите липси на самочувствие и на съзнание за общност.

Затова новата парадигма в обучението по литература трябва да гледа на художествения текст като „място” на паметта. Литературата има за цел да съхранява и генерира ценности, модели за подражание и идентичност. Придобиването на компетентности в обучението по литература за архетипните образи и идеи развива у учениците както умение и способност за самостоятелна интерпретация на текста, така би изградило и тяхната личностна и културна идентичност. Защото литературата е общуване на поколенията през времето и каталог на идентичности. Словесно-художествената тъкан е изградена от аксиологическата автентичност на общността. Нейните деиктични реалии репрезентират семето и дървото, базата и перспективата, картината на света (М. Хайдегер) и хоризонта на очакването (Х. Р. Яус).

Човешкият опит се предава, пренаписва, актуализира чрез художествените и нехудожествените текстове, чрез знаците. Затова е важно реципиентът да умее да декодира смисъла и значението на изучаваната литературна творба. За целта е нужно да се познава предтекстовата реалност, която “може да е историческо събитие, факт, битов момент, човешка съдба, промяна, състояние, емоция или метаморфоза на общност...”⁴³. След това трябва да се анализират “прочитите”, интерпретациите, които учениците правят на художествената творба. Третият етап в работата с текста, който често е пренебрегван, а е най-важен за младите хора, е как той се проектира върху личностния екран, каква картина за свят формира, какъв модел за идентификация задава.

Обучението по литература в прогимназиалния и гимназиалния етап преминава през усвояването на различните стадии на човешката словесност: мит, фолклор и литература, без да се търсят връзките между сюжети, проблеми и модели на поведение (герои). Липсва кохерентност както в рамките на самото литературно поле, така и в сферата на междупредметните връзки. Въвеждат се по спирала знания, но не като система, която да води индивида до опитност и познание, а като трупане на знания по принцип и задължение. В края на обучението си в гимназиалния етап учениците полагат задължителен държавен зрелостен изпит по български език и литература. Изпитът за зрелост не може да бъде формален, резултат от учене заради самото учене. Пътят към познанието съчетава усвоеното знание с личния опит и преживяване.

---

⁴⁰ Маринов, Ч. Места на памет и конструиране на настоящето, в. „Култура”, брой 2, 16 януари 2004.

⁴¹ Нора, П. *Места на паметта*. Пловдив, Дом на науките за човека и обществото, с. 38, 2004.

⁴² Нора, П. *Места на паметта*. Пловдив, Дом на науките за човека и обществото, с. 43, 2004.

⁴³ Йовева, Р. *Методика на литературното образование*. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски”, с. 31, 2000.

Осмислянето на българската литературна класика като колективен опит, културна памет и идентичност, използването на рефлексивни ситуации и инструментариум в обучението по литература би превърнало подготовката и успешното полагане на държавния зрелостен изпит в завършване на инициационния цикъл на учениците.

Релацията език – литература – култура – памет – ценности - идентичност е инхерентен корпус на човешката битийност. Този корпус функционира като отражение на действителността и епистемичен инструмент. Конструирването и конституирането на представата за свят у учениците би могло да бъде подпомогнато чрез майевтичния подход в диалога на изграждащата се личност със света през българската литературна класика и нейния език. Защото „човек преживява своето съществуване, като непрестанно търси опорни точки, които да му дадат възможност да съкрати времето на кризата за сметка на нормата”⁴⁴. Например фразеологичните словосъчетания, наложени от произведенията на българската литературна класика, носят в себе си социокултурен контекст, етноспецифика, вербална репрезентативност и ментално-когнитивна автентичност. Например изразите „каквото сабя покаже” (по Хр. Ботев), „мамино детенце” (по Л. Каравелов), „изгубена Станка” (по Илия Блъсков), „криворазбрана цивилизация” (по Д. Войников)⁴⁵ правят „транспарентни” общностните нагласи, стереотипите на мислене и действие, етнокултурния ареал.

3. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Адаптацията на индивида към всяко едно изменение – соматично, социално, психоемоционално и др. - определя неговото оцеляване и благополучие. Изпробването на границите на глокализацията, осмотичната обществено-икономическа динамика, трансграничната интеграция, сближаването, но и конфронтирането на религии, традиции и култури, развитието на технологиите и експоненциалното разгръщане на рефлексията им в комуникациите все още не могат да намерят своето адекватно отражение и осмисляне в обучението на учениците при формиране на техния компетентностен корпус. Космополитизацията поражда „серийно произведена несигурност” (терминът е на Улрих Бек, „Световно рисково общество, С., 1999). В глобалния свят все по-крещяща е необходимостта от ориентири, модели на поведение и личностни ресурси при изграждане на личностната и културна идентичност на индивида. Формирането на идентичност е динамичен процес, при който си взаимодействат структурата на социума и структурата на личността, потребностите на обществото и стремежът към себerealизация. Ако съвременното българско общество счита, че човекът е ценност, че етнокултурният центризм е част от европейското богатство и многообразие, то съхраняването на паметта и грижата за идентичността би трябвало да бъдат основни концепти в българското образование.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Кръстева, Ю. Нови форми на бунта, Литературен вестник, бр. 29, с. 12, 2014.
- [2] Кар, Н. Кара ли ни Гугъл да оглупяваме?, Либерален преглед, 07 юли 2010
http://librev.com/index.php?option=com_content&view=article&id=959&Itemid=1000
- [3] Шемама, Р. Речник по психоанализа. Плевен, „ЕА”, с. 97, 1998.
- [4] Маринов, Ч. Места на памет и конструирване на настоящето, в „Култура”, брой 2 от 16 януари 2004.
- [5-6] Нора, П. Места на паметта. Пловдив, Дом на науките за човека и обществото, с. 38-43, 2004.
- [7] Йовева, Р. Методика на литературното образование. Шумен: УИ „Епископ Константин Преславски”, с. 31, 2000.
- [8] Палашев, Н. Обществена комуникация (частна теория за комуникацията). С., За буквите – О писменехъ, с. 161, 2010.
- [9] Манова, Р. Маркери на българската езикова картина на света (Поглед към една тематична група фразеологизма), Български език и литература, книжка 4, с. 357, 2017.

---

⁴⁴ Палашев, Н. Обществена комуникация (частна теория за комуникацията). София, За буквите – О писменехъ, с. 161, 2010.

⁴⁵ Манова, Р. Маркери на българската езикова картина на света (Поглед към една тематична група фразеологизма), Български език и литература, книжка 4, с. 357, 2017.